

בין "שמעתי" ו - "אזכור" (לפרשת וארא) / יונתן גרוסמן

בתחילת פרשתנו אנו קוראים אודות שמיעתו של ה' את צעקת עמו העובדים בפרך :

"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי" (ו', ה).

ביטוי זה נישנה כבר למשה במעמד הסנה :

"ויאמר ה'... ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו... וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההיא" (ג', ז-ח).

למעשה, דרמה ארוכה מתחוללת בין השמיעה הראשונה לשמיעה שבפרשתנו, דרמה המתחוללת בנפשו

של משה, ואשר משפיעה במישרין על ההבדלים שבין שתי השמיעות.

לשם הבהרת הענין נתמקד תחילה במעמד הסנה. לפני דברי ה' למשה אנו קוראים אודות תפילת

ישראל לקב"ה ותגובתו :

"ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים

מן העבדה. וישמע א-להים את נאקתם ויזכר א-להים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. וירא

א-להים את בני ישראל וידע א-להים" (ב', כג-כה).

ארבע פעולות מוסבות בפסוקים אלה על ה' - וישמע, ויזכר, וירא, וידע. ליד כל פעולה אנו מוצאים

שוב ושוב את נושא המשפט - א-להים. חזרה זו מדגישה ומחזקת כי בפנינו ארבע פעולות העומדות זו בצד זו,

ויש לבחון כל אחת מהן בפני עצמה.

במעמד הסנה שבא מיד ובסמוך חוזרים שוב, **כמעט** כל הפעולות הללו :

"ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו. וארד

להצילו" (ג', ז-ח).

בשל סמיכות העניינים, קשה שלא להבחין בפער שבין תיאור התורה את תגובת ה', ובין מה שמסופר

למשה מתוך תיאור זה. השמיעה, הראיה והידיעה נאמרים למשה, ובעטים הוא מצטוו לטול על עצמו את

השליחות ולהוציא את ישראל ממצרים. אולם, **הזיכרון** נשכח! את "ויזכר א-להים את בריתו" ה' אינו מגלה

למשה, ההבטחה לאבות אשר עומדת כעת להתממש נשארת חבויה בגנזי מרומים.

לשם הבנת חסרון זה בדברי ה' למשה עלינו לצעוד צעד נוסף אחורה, למפגשו הראשון של משה

(הבוגר) עם בני עמו.

לאחר שמשה ראה "שני אנשים עברים נצים" והוכיח את הרשע, פנה אליו הרשע בתרעומת - "מי שמך

לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר?!". רשע זה לא הסתפק בביקורתו כלפי משה וככל הנראה מיהר

והוציאה לשלטונות. בעקבות הלשנה זו נאלץ משה לברוח ולנטוש את עמו ואת ארץ מולדתו.

לא קשה לשער מהי תחושתו של משה באותם הרגעים. הוא מסכן את מעמדו בבית המלך ונחלץ

לעזרת אחיו הסובלים, ואלו משיבים לו רעת תחת טובה, בוגדים בו ומלשינים עליו לשלטונות שמעתה

מבקשים להרגו.

משה מפנה את עורפו לאחיו שבגדו בו והולך למדין. בתחילה קראנו "איש עברי מאחיו", וכעת עם

בואו למדין מכנות אותו בנות יתרו: "איש מצרי הצילנו". דומה שאף בתודעה של משה חל משבר עמוק, ואם

בתחילה הוא ראה עצמו כ"עברי" (ומן הסתם אף הגדרת זהות זו לוותה בהתלבטויות רבות שהרי הוא גדל

בבית פרעה המצרי), אזי כעת הוא רואה עצמו כמצרי או כמדיני. מאחר שאחיו בגדו בו הוא הפנה להם עורף

ונטש אותם ואת סבלם. דבר זה מוכח מכך שמשה מחליט שלא למול את בנו, ואף לאחר שנטל על עצמו שוב

את השליחות, ומיד נדון בשליחות זו, הוא אינו ממחר ומל את בנו, כלומר עדיין מסתפק הוא בזהותו

הלאומית. רק לאחר שייכנס למצב של סכנת נפשות, תזכיר לו אשתו (המדינית!) את זהותו הישראלית והוא

ימול את בנו.

המייחד את פעולת הזכירה מול שאר פעולות ה' שנזכרו הוא הרובד ההסטורי המייחד את ישראל, לעומת פעולה מוסרית המאפיינת כל בעל מוסר, תהא דתו אשר תהא.

ה' אומר למשה במעמד הסנה כי הוא ראה "את עני עמי אשר במצרים", שהוא שמע את "צעקתם מפני נגשיו" ושהוא ידע את "מכאוביו". כל אלו מתמקדים בעצם השיעבוד של עם המצרים בישראל, בקושי הגדול של עמו של ה', וממילא ה', כאל מוסרי, בא לפדות את החלשים מפני החזק השולט (ותכונות אלו מאפיינות אף את משה, כפי שעולה בבירור משלושת הסיפורים שמספרת התורה אודותיו לפני מעמד הסנה - הצלת העברי מיד המצרי, הצלת העברי מיד העברי הרשע, והצלת בנות יתרו מיד הרועים).

חלק זה שבהצלה מבושר למשה כעת במעמד הסנה. משה, כדמות מוסרית מזדהה עם סבלם של ישראל וככזה מתאים הוא לשליחות ההצלה. אין זה משנה אם הוא חלק מאותו עם סובל או שניצב הוא מבחוץ. בין כך ובין כך, אדם או עם סובל זקוק לרחמים והצלה, בין כך ובין כך יש לזעוק ולתקן כל עוול מוסרי הגורם שלטון עריץ המנצל את כוחו.

פן זה שבהצלה נמסר כבר כעת למשה, אך אותו פן הסטורי מיוחד, הקשור לברית בין הבתרים ולייעוד המיוחד של עם ישראל בארץ מיוחדת ("הזכירה") נפקד בדברי ה' למשה. כל עוד עמדתו הנפשית של משה לא תשתנה, והוא ימשיך בהלבטיותו אודות זהותו הלאומית (גם אם בשל בגידת בני עמו בו), הוא אינו יכול להפנים ולקבל את הפן הזה שבהצלה.

משה אם כן יוצא לשליחות, ונוחל אכזבה קשה. עמו שוב אינו שומע לו, ואף פרעה מסרב לתביעותיו. המהפך הגדול בתודעתו של משה חל בסוף פרשת שמות, לאחר שמשה יוצא בבושת פנים מאת פרעה. הוא מסכן עצמו והולך לדבר עם פרעה למען העם, למען ישחררם מעבודתם, והנה, ביציאתו מעם פרעה פוגשים בו שוטרי בני ישראל, ומטיחים בו האשמות כבדות. שוב חווה משה עלבון המגיע מצד בני עמו שהוא מצידו נחלץ לעזרתם תוך סיכון חייו. הטרוניה של שוטרי בני ישראל מזכירה את אותה ביקורת שהטיח בו לפנים אותו עברי מכה:

שוטרי בני ישראל:

ויאמרו אליהם

ירא ה' עליכם וישפט

אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו

לתת חרב בידם להרגנו

העברי המכה:

ויאמר

מי שמך לאיש שר וישפט עלינו

הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי

משה ניצב שוב באותה דילמת חיים הקשה כל כך למנהיג. הוא פועל ועושה לטובת העם, והם מצידם משיבים לו רעה תחת טובה. אלא, שבניגוד גמור להפניית העורף בתחילה, לברירתו למדין, הפעם פונה משה לקב"ה, **וכחלק מהעם** בא בקובלנה כלפי הקב"ה - "למה הרעתה לעם הזה".

כעת משה מזהה עצמו כחלק מהעם והוא חווה את סבלותיו. טענות העם לא מגרשות אותו מהיות מנהיג, אלא אדרבא, מובילות אותו לזעקה כלפי שמיא ובקשה אודות ההצלה המיוחדת.

בנקודה זו אנו מתחילים את פרשתנו, ומיד בתחילתה יתגלה שוב ה' למשה, והפעם יושלם החסר - "וארא אל אברהם... לא נודעתי להם... וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אתם **ואזכר את בריתי**" (ו', ג-ה).

שוב מוזכרים הפעלים הידועים (אמנם בהקשרים מעט שונים), והפעם בצמוד לשמיעה נזכרת אף הזכירה! כאן מתבשר משה אודות פן נוסף שקיים בהצלת ישראל ממצרים - לא רק הצלה מוסרית, אלא הצלה הקשורה לייעוד הסטורי לאומי שקשור מהותית לעם העומד להיגאל.

כעת, לאחר שמשה ניצב כחלק מהעם, לאחר שההאשמות שהופנו כלפיו לא גרמו לו להפנות עורף, אלא להתייצב מול הקב"ה כתובע עלבון העם, כעת הוא זכאי וחייב לשמוע אודות ההבטחה העומדת להתגשם. מעתה, ינהיג משה את העם ויהיה שליח ה' בהצלת בני ישראל ממצרים, כששתי המשימות רובצות על כתפיו - הצלה מוסרית ממלך אכזר ומעמו המשעבדים בפרך ורוצחים את עם ישראל, והצלה דתית-היסטורית הקשורה לחזון נרחב, התלוי בעם ישראל העתיד להגיע לארץ ישראל ולהקים בה את מדינתו.